

- зробіть вигляд, що хоче захистити;
- зробіть вигляд, що не помітив того, що сталося;
- скористається нагодою, щоб принизити.

Аналіз відповідей про головну роль директора школи засвідчив, що 35% старшокласників вважають, що директор має бути другою мамою; 30% розглядають його як контролера успішності та дисципліни учнів; 20% прагнуть, щоб він був старшим товаришем; 15% - наставником і порадиником.

Одностайними були учні щодо рис характеру директора. 100% опитаних вважають, що він має бути добрим і справедливим; 20% - чемним; 5% - працьовитим (респонденти назвали декілька якостей, тому сумарні підрахунки перевищують 100%).

Досить показовими були відповіді на запитання про реакцію директора на певний поганий вчинок дитини. 55% старшокласників переконані, що директор суворо їх покарає; 20% думають, що він скористається нагодою, щоб їх принизити; 15% - зробіть вигляд, що не помітив того, що сталося; 10% - зробіть вигляд, що хоче захистити. Такі відповіді свідчать про переважаючий у старшокласників страху перед керівником закладу, що не є позитивним у стосунках учнів і адміністрації.

Отже, результати теоретичного аналізу та практичного стану проблеми дозволяють дійти висновку, що професійна компетентність директора є однією з умов ефективності діяльності закладу корекційної освіти. Відповідно проблема професійного становлення і розвитку особистості керівників спеціальних навчальних закладів потребує досконалого вивчення і є перспективним напрямком дослідження у корекційній педагогіці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васильченко Л.В., Гришина І.В. Професійна компетентність керівника школи. – Х.: Основа, 2006. – 208 с.
2. Карамушка Л.М. Психологія управління закладами середньої освіти: Монографія. – К.: Ніка-Центр, 2000. – 332 с.
3. Кваліфікаційні характеристики вчителя, вихователя школи-інтернату, вчителя-дефектолога / Авт. кол. Болтівець С.І., Луговий В.І., Міненко А.С., Нікітенко О.О. – К., 1994. – 28 с.
4. Миронова С.П. Підготовка вчителів до корекційної роботи в системі освіти дітей з вадами інтелекту: Монографія. – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2007. – 304 с.
5. Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку. – К. - 2008. – 24 с.

УДК 159.922.76-056.313:159.222.1

ВПЛИВ РОДИНИ НА ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОРОЛЬОВИХ УЯВЛЕНЬ У РОЗУМОВО ВІДСТАЛИХ ДІВЧАТ - ПІДЛІТКІВ

Мухіна А.Ю.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В данной статье рассматривается влияние семьи на формирование полоролевых представлений у умственно отсталых девушек-подростков.

В данній статті розглядається вплив родини на формування статево-рольових уявлень у розумово відсталих дівчат-підлітків.

In this article influence of family is examined on forming of gender presentations for mentally backward girls-teenagers.

Ключевые слова: самосознание, идентичность, пол, роль, умственная отсталость, подросток.

Ключові слова: самосвідомість, ідентичність, стать, роль, розумова відсталість, підліток.

Keywords: consciousness, identity, sex, role, mental backwardness, teenager.

Статево-рольове виховання дитини розпочинається з моменту народження і триває впродовж всього життя. Першим й найважливішим середовищем для людини є сім'я, де дитина вперше засвоює особливості статевої поведінки, уявлення про себе та про інших, як представників певної статі. В підлітковому віці вплив сім'ї

послаблюється, проте ніколи не зникає повністю. А те, що дитина засвоїла в батьківській домові, відбивається на всьому подальшому розвитку та її внутрішнього світі [1]. Одним з напрямків вивчення статевої ідентичності є вивчення уявлень про сім'ю та відносин між її членами. В сім'ї дитина набуває свого першого життєвого досвіду і досвіду спілкування, засвоює норми поведінки [2]. Ряд досліджень (М.Й.Боришевський, В.І.Слепкова, А.Тавіт та ін.) доводять, що з точки зору статевого виховання сім'я є моделлю між статевих стосунків. А це є моделлю майбутнього планування сім'ї, взаємодії з чоловіком та дітьми, відношення до батьків. Вирішальний позитивний вплив на статево-рольове виховання дітей справляє почуття взаємної любові та поваги матері і батька, а також виявлення цих почуттів у їх щоденних взаєминах [1]. Відомо, що розвиток і формування дітей з розумовою відсталістю проходить такі самі етапи, що й в нормі, але якісно і кількісно відрізняється [4]. Не є виключенням і статево-рольова ідентичність.

В попередніх публікаціях ми розглядали стан і актуальність цієї проблеми в Україні та закордоном, описували особливості статево-рольової ідентичності у розумово відсталих дітей 4, в даній статті ми проаналізуємо участь сім'ї у формуванні складових статево-рольової ідентичності у розумово відсталих дівчат-підлітків. Ми провели дослідження в результаті якого отримали картину, що характеризує стан когнітивного та емоційного компоненту ідентичності з батьками, уявлень та відношення розумово відсталих дівчат-підлітків до сімейного життя, протилежної статі, до свого майбутнього. Все це складові самосвідомості, які спостерігаються в поведінці. В нашому дослідженні взяли участь 120 дівчат-підлітків загальноосвітніх навчальних закладів та 120 дівчат-підлітків з розумовою відсталістю. В дослідженні приймали участь навчальні заклади Луганська та Луганської області (спеціалізований заклад школа-сад №135, Суходольська школа, загальноосвітня школа №45). Нами були використані наступні методики: «Незакінчені речення», «Методика ідентифікації дітей з батьками» (О.І.Зарова). Першою була проведена методика «Незакінчених речень». Для вивчення були взяті такі параметри: відношення до батька, відношення до матері, відношення до сім'ї, відношення до осіб протилежної статі, відношення до майбутнього. Результати учениць допоміжної школи дали наступну картину: близько 80% дівчат живуть без батька або виховуються вітчимою. Речення «Думаю, що мій батько рідко...», у 90% дівчата закінчили фразою: «думає», «бачить», або «у мене немає батька»! Дещо відрізнялися відповіді дівчат із загальноосвітньої школи: «рідко дивиться телевізор», «рідко відпочиває», «рідко палить», «перевіряє уроки», «рідко лає мене», що швидше за все відображає взаємовідносини в сім'ї, дитина повторює вислови дорослих. Ситуація відсутності в сім'ї батька (близько 20% дівчат загальноосвітньої школи виховуються без батька) зустрічається набагато рідше ніж в допоміжній школі. Агресивне відношення до ситуації відсутності батька вдома виразила лише одна дівчина з розумовою відсталістю і ДЦП. Вона обґрунтувала свою відповідь тим, що з батьком сім'я б мала більший достаток. Кажучи про батька, дівчата мріяли «про його повернення», «про його любов і турботу», «про покупки і увагу». Потрібно відзначити, що дівчата, які жили в повній сім'ї, більш розрізняли і орієнтувалися в жіночих та чоловічих якостях, вони були більш обізнані про домашні обов'язки чоловіка і жінки та спокійніше відносилися до проблем в майбутньому. Речення: «Коли я буду стара...», - дівчатка з неповних сімей закінчували так: «я хворітиму», «ходитиму стара та хвора» та ін. Дівчата, які жили з батьком, або з людиною яка його замінює (дідусь, вітчим) відповідали, що «вони будуть вже старенькими і добрими, няньчитимуть внуки і поважатимуть своїх дітей». Наявність батька, як захисника впливає на самооцінку дівчат, вони легше говорили про труднощі і проблеми. Оскільки ідентичність, разом з самооцінкою входить в структуру самосвідомості, можна припустити, що сформована позитивна ідентичність впливає на формування адекватної самооцінки. Оскільки у дівчат, що живуть без батька уявлення про майбутню сім'ю та про ролі чоловіка і жінки в ній практично не сформовані, у них може спостерігатися низький рівень самооцінки, невпевненість в своїх силах, відчуття беззахисності і невпевненості у майбутньому. В роботі В.О.Васютинського, з статево-рольового виховання в родині зазначено, що у дівчаток з неповних сімей у майбутньому виникають труднощі в розумінні осіб чоловічої статі – зокрема, їхніх чоловіків та синів. У них спостерігається п замкнутість та недовірливість. О.І. Захаров дослідив, що діти обох статей, які виховуються без батька, частіше, ніж діти з повної сім'ї, демонструють в поведінці конфліктність, коливання настрою, намагання виділитись упертість, несамостійність, пасивність[1]. Найбільшу трудність викликали речення про уявлення свого майбутнього. Порушення розумової діяльності, неможливість абстрагуватися, проводити аналіз і синтез призводить розумово відсталим до недоступності процесу уяви. Дівчат з розумовою відсталістю питання про майбутнє вводило в безвихідь, деяким допомагали навідні питання, деякі після довгих роздумів називали матеріальні цінності: машина, будинок (45%), чоловіка і дітей назвали (50%), бажання отримати професію висловили тільки 5%, що показує слабку мотиваційну сферу до отримання спеціальності у майбутньому. Жодна дівчина не освітила декілька параметрів свого майбутнього, в основному це були односторонні аспекти (або тільки чоловік і діти, або тільки професія, тільки машина і будинок). Своє майбутнє дівчини з нормальним інтелектом в 98% позначили як «велике», «хороше», «щасливе», «без проблем», «веселе і добре», «спокійне». Дівчата з нормальним інтелектуальним розвитком давали більш глобальні відповіді, а не називали один якийсь аспект майбутнього, як їх ровесниці з порушенням інтелекту. При проханні

пояснити суть майбутнього, дівчата конкретизували. Наприклад, «велике майбутнє – це майбутнє серед технологій», що розвиваються, або «дуже хороше майбутнє мого життя – повноцінна сім'я, двоє дітей, професія – мільйонер». Тільки 2% опитаних дівчат майбутнє обмежили вибором лише професії (перекладач, мільйонер, слідчий), це відповіді дівчат 11-ти років. Було відмічено, що 98% опитуваних дівчат-підлітків з допоміжної школи не диференціюють образ дівчини і жінки. Перераховані якості, характерні дівчатам і жінкам, були аналогічні, а саме: «добрі», «розумні», «хороші». Дівчатам важко було виділити якості жінок. Речення: «Більшість жінок...», - відповідь: «не знаю», 40% дівчат не змогли описати якості хлопців і чоловіків 50% «не знаю», «з дівчатками ми спілкуємося, а хлопчики я не знаю які вони», 30% «погані», «окликають поганими словами, «кричать», «зраджують». Тільки 20% розумово відсталих дівчат зазначили, що хлопці - «розумні», «добрі», «захищають». Результати свідчать, що навіть у 20% відповідей дівчат, що називають чоловічі якості, немає диференціації жіночого – чоловічого образу, якісні характеристики у них не визначають статевий статус і не служать критеріями виявлення статевої ідентичності.

Що стосується дівчат загальноосвітньої ланки, найчастіше вони давали відповіді, що не з кращого боку характеризували образ дівчини і носили «недоброзичливий тон»: «всі дівчата палять, п'ють», «ведуть не здоровий спосіб життя», «перші знайомляться», «чіпляються, не стримані», «круті», «вередливі» (89%), «не палять», «хороші», «красиві» (11%). Негативна оцінка, швидше за все результат характерного підліткового віку суперництва, деякі дівчата, прагнуть відповідати «батьківському ідеалу», а деякі доводять свою дорослість «наявністю шкідливих звичок». Хлопці володіли тими ж негативними якостями і ще «лаються матом» (20%), решта відповідей була позитивно забарвлена: «хлопці хоробрі», «високі», «красиві», «сильні», «кмітливі», «спритні», «надійні» (80%), тобто, дівчата загальноосвітньої школи диференціювали фемінні і маскуліні риси. Що стосується вікових характеристик, то можна відзначити, що у дівчат з нормальним інтелектуальним розвитком, наголошується позитивне відношення до образу жінки: «сформована», «строга», «цивілізована», «культурна», «упевнена в собі», «дбайлива», «доглянута» 90%, лише в 10% відповіді несли лише негативний акцент: «п'ють», «палять». По відношенню до матері розумово відсталі дівчата давали дуже примітивні, не суттєві, не диференційовані відповіді. Моя мама - «найкраща», «добріша», «підприємлива», «нормальна». Речення «Ми з мамою...», закінчували так: «готуємо», «прибираємо», «ми подруги», «ми плетемо з бісеру». Речення «Я люблю свою маму, але...», - дівчата в 70% закінчували все одно позитивно «але вона поважає мене», «але я все одно поїду від неї, у мене буде сім'я, але я їй допомагатиму грошима», «найулюбленіша», «ніжна весела і добра», а 30% дівчат сказали, що їх мати «зайнята завжди», «сварить», «жорстока». Речення, що характеризують майбутню сім'ю, відношення до подружнього життя, показали відсутність у розумово відсталих моделі майбутньої сім'ї, (хоча з їх боку проявлялося велике бажання) за відсутності повної сім'ї, в якій росте дівчина і нормальних відносин в ній, 30% дівчат сказали, що сімейне життя - це «погано», «все одно розійдуться», «посваряться» («Життєвий сценарій» і «модель поведінки» за Е. Берном), 60% вважають що це добре, але не мають образу сімейних взаємин (11-15 років), 10% - «любитиму і готуватиму, зустрічатиму з роботи», «сім'я – це щастя, якщо не б'є, не п'є, якщо є взаєморозуміння» (дівчата 16 і 17 років). Речення направлені на виявлення відношення до протилежної статі і до статевого життя виявили або повну непоінформованість (70%) в цьому питанні у розумово відсталих дівчат, або (20%) негативне, песимістичне відношення до чоловіків і до статевого життя, лише 10% сказали «це добре», «це діти, сім'я і щастя», 20% дівчат були впевнені, що все статеве життя закінчується або аборт, або «хлопець «обрухатить» і кине», «це проблеми з дитиною», «проблеми у мене почнуться, а хлопець кине». Багато дівчат при обговоренні питань, що стосуються протилежної статі сміялися, підкочували очі і мовчали (15-16 років), що говорить про наявність «коккетства», яке в нормі виявляється в 10-11 років. Речення «Коли я бачу жінку і чоловіка разом...» дівчата закінчували в 70% - «...вони зустрічаються», 1% - «вони посваряться і розлучаться», 4% - «вони друзі або працюють разом», 10% - «я не знаю» 15% - не відповіли нічого. Деякі дівчата розповідали про свій досвід статевого життя. Казали, що їм дуже соромно, що це дуже погано. На питання: «Чому?», - відповіді не дали. Про засоби контрацепції дівчатам майже нічого не відомо. Також було зазначено, що для учениць 5 класу (11-12 років) допоміжної школи міжособистісні стосунки ще не стали провідними, значущими (за Е.Еріксоном) для них провідною діяльністю є учбова і значущим радіусом відносин – вчитель і школа. Тільки з 12-14 років міжособистісні стосунки стають провідним чинником їх розвитку.

«Методика ідентифікації дітей з батьками» (О.І.Зарова) були виявлені вікові аспекти ідентифікації з батьками своєї статі, що в нормі у дівчаток розвиваються в 3-8 років. Для успішної ідентифікації з батьком своєї статі, як виявилось потрібна наявність емоційно теплих відносин з батьком іншої статі. Зменшення ідентифікації з батьком тієї ж статі обумовлене формуванням індивідуальності, власного погляду, самостійності, показником чого є вибір себе. На питання: «Коли ти станеш дорослим, ти робитимеш те що робить на роботі твоя мама або інше?». Дівчата з розумовою відсталістю відповідали, що «інше» або «зовсім інше» (69%), причому це стосується всіх вікових періодів. Тільки 3% дівчат з допоміжної школи сказали, що «хотіли б робити те, що робить мама»,

«брат» (1%), «сестра» (2%), а 25% сказали, що «працюватимуть кухарем». Цікаво було те, що на питання: «Коли ти станеш дорослою і у тебе буде донька, ти її виховуватимеш як тебе мама, або по-іншому?», - дівчата 11-13 років говорили, якщо у них буде дівчинка, то виховувати вони її будуть «по іншому» - 90%, а 10% - і як мама мене виховує і по-іншому, але пояснити суть поняття «по-іншому» жодна з розумово відсталих дівчат не змогла. Це говорить про те, що модель відношення мами дівчаток не зовсім влаштовує, але і самостійно прийти до форми взаємин з дочкою, вони не можуть, оскільки відсутній досвід і процес уяви. Деякі дівчата називали те, чим вони займатимуться з дочкою: читанням, письмом, тобто, готувати до школи. Аж до 13-річного віку у розумово відсталих дівчат провідною є учбова діяльність, по-перше, а, по-друге, немає диференціації ремінних та маскулінних рис. Хоча при вихованні доньки повинні переважати якості, характерні для жіночої статі. Тільки у 16-17 років дівчинки з розумовою відсталістю починали називати такі види діяльності з дочкою, як танці, в'язання, шиття, готування їжі та інше. Відповідь однієї з учениць була такою: «Я вчусь в слабкій ланці цієї школи, а хочу щоб моя дочка вчилася в сильній, якщо я така, то хай моя дочка буде краща і щасливіше за мене» (13 років). У розумово відсталих дівчат до 14 років залишається інтенсивна ідентифікація з матір'ю, причому навіть якщо відносини з мамою оцінюються як незадовільні. Тільки до 14-16 років у дівчат починає зменшуватися інтенсивність ідентифікації з матір'ю і це трактується як формування самостійності. На питання яку роль ти б узяла в грі доньки-матері, дівчата в 70% називали роль «мами», а 30% - роль «дівчинки», «сестри», доньки». Чоловічі ролі дівчата не вибирали. У 70% опитаних дівчат роль батька замінював дідусь, брат. У сім'ях, де відсутній батько, головним дівчата допоміжних шкіл називали (35%) маму або дідуся (25%), бабусю (25%). У сім'ях де був батько його верховенство підкреслили 90% дівчат. На питання: «Якби вдома довго нікого не було, кого з сім'ї ти хотів би побачити першим?», дівчата допоміжної школи в 67% назвали маму (11-14 років), а в 1% - брата, сестру, тітку, 35% - обох батьків (15-16 років). На питання якби з тобою трапилася біда або нещастя, кому б ти розповіла про це татові чи мамі? 80% - мамі, тату – (5%), лише 15% дівчат з розумовою відсталістю 16 років сказали, «дивлячись що трапилося», мамі можуть розповісти не все, скоріше, вони повідомлять це своїй подрузі. Що стосується учениць масової школи, то вже з 12 років, вони говорять про більшу довіру до подруг, що характеризує реакції підліткового віку і зменшення інтенсивності ідентифікації з матір'ю. Покарання мами і батька дівчата з розумовою відсталістю бояться в 78%, чого не сказати про дівчат з масової школи, ймовірно впливає сугестія властива розумово відсталим, 18% дівчат покарання батька не боялися, але в сім'ї він і не проживав, 10% - покарання мами, за їх словами, «боялися не дуже», в основному це були сім'ї, в яких батько займав позицію лідера.

Сучасний стиль життя вимагає від людини доволі високого ступеню розвитку рис обох типів (андрогінність), з перевагою, природно, особливостей відповідної статі. Але, дослідження показали, що розумово відсталим підліткам не характерний андрогенний тип поведінки, бо це свідчення високо сформованої поведінки своєї статі, високого рівня самосвідомості та багатого досвіду поведінки в рольових ситуаціях. Життя розумово відсталих ускладнюється недостатністю визначеності статевої поведінки, коли яскраво не виявляються ані чоловічі, ані жіночі риси, відсутністю моделі побудови стосунків та сім'ї, відсутністю позитивного образу чоловіка і жінки, відсутністю знань про їх риси та якості. Тому необхідним є звернення їх уваги на сімейні взаємовідносини, проведення з ними тренінгів, бесід з формування гендерної культури. Введення обов'язкового предмету на якому б діти знайомилися з поняттями та характеристиками, що складають цілісну структуру статевої ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вихователю про психологію та поведінку сексуального розвитку дитини: Науково-методичний збірник / За ред. Т.В. Говорун.-К.: Інститут змісту і методів навчання, 1996. – 168с.
2. Нугаева О.Г. Определение понятия «нарушения половой идентификации» //Совершенствование коррекционно-развивающей работы с детьми в специальных учреждениях /Под ред. В.В. Коркунова; Урал. гос. пед. ун-т; Ин-т спец. обр-я. - Екатеринбург, 2002. - С. 23-31.
3. Заиграева Н.В. Гендерная социализация и полоролевые представления подростков с интеллектуальной недостаточностью // Дефектология. – 2007. - №2. – С.46-51.
4. Шипицына Л.М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе: учеб.пособие для учит., студ пед инст по спец. «Дефектология» / Л.М. Шипицына. – М.: СПб., Речь, 2005. - 486.